

Teze ke změnám ve školství

Účel textu

Tyto teze ke vzdělávací politice a proměnám českého školství vznikají jako koncepční dokument, který by mohl být využit pro formulaci volebních programů na krajské i celostátní úrovni hnutí STAN a jako vstupní pozice pro jednání s dalšími politickými partnery o cílech národní vzdělávací politiky.

Současný stav

Návrh změn ve školské politice vychází z reflexe následujících proměn rámce vzdělávání:

1. Stárnutí populace a s tím související prodlužování doby vzdělávání a potřeby celoživotního vzdělávání.
2. Proměny trhu práce související s digitalizací a robotizací, které povedou v příští dekádě k radikální proměně poptávky po pracovní síle.
3. Ohrožení a rizika, která pro demokratické společnosti přináší zneužívání nových komunikačních technologií ve prospěch populismu a autoritativních modelů vládnutí.

Současně musí návrh politik v oblasti vzdělávání cílit na dysfunkce, které se projevují v současném českém vzdělávacím systému. Jde především o tyto problémy:

1. Nízká schopnost podporovat vertikální sociální mobilitu, tendence reprodukovat sociální rozdíly.
2. Vysoká míra nedokončení studia na střední a vysokoškolské úrovni (drop-out).
3. Nezbytnost velmi časného rozhodování o vzdělávací dráze bez dostatečné možnosti pozdějších změn v rigidním systému, který odděluje jednotlivé vzdělávací cesty bez možnosti přestupů.
4. Nízká atraktivita profesního vzdělávání na středním stupni.
5. Nízká diverzifikace vysokého školství a absence profesně zaměřených vysokých škol.
6. Neuspokojená poptávka řady zaměstnavatelů po řadě profesí.
7. Absence efektivních nástrojů péče o kvalitu středoškolského vzdělávání.
8. Nízká efektivita systému z hlediska využití disponibilních finančních prostředků na základním stupni, kde fragmentace zřizovatelů brání sdílení kapacit v podpůrných činnostech škol.
9. Nízká atraktivita učitelské profese.

Společným jmenovatelem problémů uvedených v bodech 1) až 4) je fakt, že český vzdělávací systém striktně institucionálně diferencuje mezi jednotlivými typy škol na střední úrovni (všeobecné vzdělání na gymnáziích, profesní na středních odborných školách a učilištích), zatímco ve srovnání se zahraničím u nás paradoxně téměř neproběhla institucionální diferenciací na úrovni vysokého školství, kde naprostá většina škol a jejich programů míří k typu univerzitního

vzdělání odpovídajícímu akademickému profilu a téměř zcela chybí typ vysokoškolských institucí obdobných univerzitám aplikovaných věd (v Německu dříve nazývaných Fachhochschule) či polytechnikám, na nichž by se studovaly převážně bakalářské programy zaměřené profesně, případně tzv. programy krátkého cyklu v trvání 2 až 4 semestrů. V protikladu k českému systému část vyspělých zemí naopak na sekundární úrovni preferuje typ jednotné, ovšem vnitřně diferencované střední školy, a institucionální diferenciaci zavádí silněji až na post-sekundární či terciární úrovni. To umožňuje posunout „fatální“ rozhodování o vzdělávací a profesní dráze do pozdějšího a osobnostně zralejšího věku. Na úrovni střední školy je proti českému systému možné, aby studenti dospěli individuálně v různých „předmětech“ či oblastech všeobecného nebo profesního vzdělávání na různou úroveň, odpovídající jejich předpokladům, zájmu a vědomé volbě, která ovšem probíhá postupně v čase, nikoliv na základě jedné přijímací zkoušky skládané v 15. roce života. Individuální mix všeobecného vzdělání a profesní kvalifikace není v takových typech střední školy samozřejmě neomezeně variabilní, nýbrž obvykle sleduje standardizované cesty (tracks) nebo programy. Takové fungující modely střední školy lze například nalézt v USA a Kanadě (high school), Velké Británii (comprehensive school) či Švédsku.

Dva modely diferenciacie institucí na úrovni středního a vysokého školství:

O diverzifikaci vysokého školství se přitom v České republice hovoří již celé dekády a o její prosazení se radikálněji či opatrněji pokoušely, bohužel neúspěšně, některé předchozí vlády. Přitom je zřejmé, že polistopadový vývoj českého vysokého školství se prakticky výhradně soustředil na multiplikaci modelu „kamenných“, akademicky a výzkumně orientovaných univerzit. I některé ojedinělé pokusy o ustavení polytechnik, jež se měly soustředit na profesní vzdělávání, vedly pod tlakem státních rozpočtových pobídek orientovaných na výzkumný výkon k postupnému příklonu k akademickému

profilu s doktorskými studijními programy na úkor původní mise. Příklon k akademickému modelu univerzity také vedl k tomu, že se dodnes nepodařilo uspokojivě vyřešit problém postavení vyšších odborných škol vůči bakalářským programům univerzit a celý tento typ institucí ztrácí na atraktivitě, ačkoli mezinárodní zkušenosti s profesním studiem tzv. krátkého cyklu (2 až 4 semestry) jsou veskrze pozitivní a na postsekundární úrovni bývají nabízeny mnohé poptávané profesní kvalifikace včetně těch, které v mnoha zemích historicky zajišťovalo střední školství.

Zakonzervování časné institucionální diferenciaci na středoškolské úrovni a absence profesního sektoru na vysokoškolské úrovni pak vytváří podhoubí pro nepřilíh produktivní diskusi o budoucnosti českého odborného vzdělávání, v níž si nejhlasitěji vyměňují svá mínění zastánci návratu k socialistickému učňovskému školství s radikálními zastánci všeobecného vzdělání pro všechny. Vyhrocená diskuse může být je stěží ukončena rychlým smírem, ale dobrá praxe v mnoha zemích naznačuje možné cesty, jak spor mírnit. Je zřejmé, že na straně zaměstnavatelů existuje neuspokojená poptávka po nositelích celé řady profesních kvalifikací, která bude patrně sílit s technologickými proměnami, robotizací a digitalizací. Následující návrh nabízí perspektivu, která umožní uspokojit alespoň část této poptávky, ovšem nikoliv návratem k nucenému vytěsnění části populace do učňovských oborů, mezi mnoha rodiči i žáky nepopulárních, nýbrž přesunem těchto kvalifikací zčásti do flexibilní „reálné střední školy“, zčásti na úroveň krátkých studijních programů či bakalářských programů polytechnických vysokých škol. To ovšem nevyklučuje, že mnohá tradiční řemesla či učňovské obory s prvky duálního vzdělávání budou moci dále koexistovat s novými vzdělávacími příležitostmi tam, kde je po nich dostatečná poptávka na straně žáků i zaměstnavatelů.

Další očividnou slabinou českého středního školství je absence efektivních nástrojů zajišťování jeho kvality. Zatímco na terciární úrovni se podařilo v posledních letech zavést díky změnám vysokoškolského zákona model, který odpovídá mezinárodním standardům a pravidlům, a vybudovat nezávislý Národní akreditační úřad, na střední úrovni se stát pokouší již desetiletí zajistit kvalitu či standard tím, že se místo dozoru nad kvalitou vzdělávacích programů a institucí rozhodl represivně dohlížet na individuální výkonnost studentů zavedením jednotné přijímací a závěrečné státní maturitní zkoušky. Veřejnost a politická reprezentace se tak sice pouští do diskusí o zavedení „cut off“ skóre či debat o dalším odkladu maturity z matematiky, regulace středních škol na základě hodnocení kvality poskytovaných vzdělávacích programů je však stále hubbou budoucnosti. A přitom cesta k trvalé péči o kvalitu středních škol a její zlepšování vede přes zpětnou vazbu a nezávislé pravidelné hodnocení. Funkční model akreditací je možné s úpravami převzít z terciární úrovně. Případná rozhodnutí nezávislé instance o odnětí či zkrácení akreditace pro jednotlivé školy by tak byla přijímána s mnohem menšími pochybnostmi než dosavadní, často kontroverzní a obtížně prosazovaná politická rozhodnutí krajů o optimalizaci sítě středních škol.

Přitom není třeba zcela opouštět plošné testování žáků základních a středních škol, ale jeho roli redefinovat jako ověřování minima obsahu základního a středního vzdělání. Tyto testy minima by bylo možné složit i průběžně před ukončením základní či střední školy. Maturita jako závěrečná zkouška by byla

vyžadována jen na některých typech středních škol a její úroveň by si stanovovaly školy samy podle svých vzdělávacích cílů a aspirací.

Podmínky úspěšné změny

Formulace vzdělávací politiky musí vycházet z realistického odhadu šancí na akceptování změn aktéry (učители, rodiči, zaměstnavateli). Proto by neměla cílit na „revoluční“ změnu, nýbrž na postupné změny systému, kdy nové prvky budou postupně doplňovat a možná také časem nahrazovat špatně fungující staré. V příští dekádě lze očekávat, že hospodářský pokles, který se dostaví v další fázi ekonomického cyklu, bude probíhat současně s razantními dopady technologických změn, které souvisejí s digitalizací a robotizací řady odvětví. Poměrně hluboká krize může akcelarovat poptávku po změnách vzdělávacího systému u všech klíčových aktérů a usnadnit tak přijetí reformy, vůči nimž byla v minulosti významná část z nich dosud skeptická. Proto není cílem návrhu zavádět násilně nový uniformní model střední školy, nýbrž do systému tvořeného zavedenými gymnázii, středními odbornými školami a učilišti vnést nový prvek jednotné, vnitřně diferencované střední školy (dále „reálná střední škola“). Také na terciární úrovni není cílem návrhu vynucovat diverzifikaci existujících vysokých škol, nýbrž do volného a zaměstnavateli poptávaného prostoru profesního terciárního vzdělávání přivést nový typ instituce, která by nabízela profesní vzdělávání v rámci krátkého cyklu (2 až 4 semestry) a v bakalářských programech (6 až 8 semestrů) s prostorem pro iniciativu krajů a zaměstnavatelů. Tyto dva nové typy vzdělávacích institucí mohou následně vnést do celého systému novou dynamiku, modely řízení, zajišťování kvality a standardy.

Úspěšná změna ve vzdělávání přitom musí cílit na všechny relevantní roviny fungování vzdělávacího systému, jimiž jsou:

1. Individuální aktéři, zejména učitelé (jejich odměňování, prestiž, míra autonomie a motivace, profesní příprava)
2. Vzdělávací instituce (způsob řízení – governance, efektivita, zapojení stakeholderů)
3. Makrosystém – struktura různých typů institucí na primární, sekundární a terciární úrovni (dělbá rolí, míra průchodnosti, diferenciacie a diverzifikace, přechody mezi stupni)

Hlavní principy navrhovaných změn

Návrh změn vzdělávacího systému je založen na následujících principech, které jsou uplatněny v návrzích dílčích opatření vzdělávací politiky:

1. Posilování propustnosti, návaznosti a kompatibility různých typů vzdělávacích institucí s cílem odstranit slepé uličky, které studující nutí vracet se v systému zpět (například úspěšný absolvent VOŠ musí studovat vysokou školu od začátku, jeho vyšší odborné vzdělání mu není většinou uznáno).

2. Zavedení principu akreditace a evaluace institucí a vzdělávacích programů jako modelu zajišťování kvality ve vzdělávání na středoškolské úrovni.
3. Postupná implementace modelu jednotné, vnitřně diferencované střední školy kombinující všeobecné a profesní vzdělávání podle individuálních dispozic studentů.
4. Na středním stupni posilování všeobecného vzdělání a přesun části profesních kvalifikací ze sekundární na post-sekundární a terciární úroveň.
5. Posílení role krajů v oblasti vyššího a vysokoškolského bakalářského profesního vzdělávání.
6. Postupná implementace integrovaných krajských systémů vyššího odborného a profesního vysokoškolského vzdělávání na polytechnikách.
7. Zvyšování atraktivity učitelské profese (profesní příprava, odměňování, kariérní růst).

Navrhované systémové změny

Základní školství

- Definovat požadavky na základní vzdělání a ověřovat jejich dosažení formou testů, jejichž složení by bylo možné i v průběhu školní docházky.
- S ohledem na prodlužující se celkovou dobu vzdělávání na terciární úrovni směřovat ke zkrácení základní školy na 8 let.
- Otevření cesty k integraci základních škol v rámci svazků obcí.
- Otevření cesty ke sdílení kapacit v oblasti administrativy (personalistika, účetnictví apod.).
- Standardizace dopravy žáků do škol zavedením školních autobusů s kvalifikovaným personálem ve spolupráci obcí a krajů.

Střední školství

- Opuštění konceptu státní kontroly kvality vzdělání na individuální rovině cestou státních maturit, místo toho testovat zvládnutí středoškolského minima.
- Testování středoškolského minima umožnit již v průběhu školy a umožnit školám nastavení vlastní úrovně závěrečné zkoušky či maturity.
- Zavedení mechanismu akreditace programů založené na evaluaci jako základního mechanismu zajišťování kvality ve středním školství.
- Zřízení akreditačních agentur pro střední a vyšší školství na úrovni krajů s radami jmenovanými ministrem školství na návrh kraje, zaměstnavatelů v regionu a vysokých škol (po 1/3).
- Nastavit systém pravidelných evaluací středních škol a jejich vzdělávacích programů, nastavit spolupráci krajské akreditační agentury a České školní inspekce.
- Pilotní ověření a implementace modelu „reálné střední školy“ jako jednotné, vnitřně diferencované střední školy, která umožňuje jednotlivcům flexibilně dosahovat mixu všeobecného a profesního vzdělání podle jejich dispozic. Tento model by v budoucnu mohl zahrnout významnou část dnešního sektoru středních odborných škol a učilišť.

- Vzdělávání v jednotlivých předmětech či oblastech na „reálné střední škole“ postavit na standardizovaných modulech (programech), které umožní mobilitu studentů v případě stěhování či změny vzdělávací instituce.
- Zapojit zaměstnavatele do řízení a financování reálných středních škol.
- Sdílení kapacit pro praktickou výuku na středních školách v technologických centrech zřizovaných krajem ve spolupráci se zaměstnavateli.

Vyšší odborné školství a profesní vysoké školství

- Otevření cesty ke vzniku krajem zřizovaných vysokých polytechnických škol (polytechnik) jako jádra krajských systémů vyššího a vysokoškolského profesního vzdělání, které budou nabízet profesní vzdělání krátkého cyklu (2-4 semestry) a bakalářské profesní programy (6 až 8 semestrů).
- Zapojení zaměstnavatelů do financování těchto systémů polytechnik.
- Integrace současných vyšších odborných škol do těchto systémů cestou přímého začlenění (pobočky) nebo požadavku na uznávání krátkého cyklu nabízeného vyšší odbornou školou krajskou polytechnikou nebo jinou vysokou školou v rámci jejich bakalářských programů.
- Akreditace a evaluace programů krátkého cyklu krajskými akreditačními úřady, akreditace bakalářských programů Národním akreditačním úřadem.
- Zpřesnění a modifikace standardů pro akreditaci profesních vysokoškolských programů.
- Nastavení modelu financování profesních vzdělávacích programů na vyšších a vysokých školách, kombinujícího veřejné a firemní zdroje.
- Otevření programů krátkého cyklu jako cesty celoživotního vzdělávání, zejména rekvalifikací při změnách na trhu práce v souvislosti s technologickými změnami.
- Nastavení specifického modelu governance pro neuniverzitní veřejné krajské vysoké školy polytechnické s posílením role prezidenta a správní rady.

Vysoké školství univerzitní

- Nastavení specifických nástrojů financování pro profesní a akademické studijní programy.
- Motivace univerzit k uznávání předchozího vzdělávání na vyšších odborných školách či profesních polytechnikách.
- Motivace univerzit k posilování profesního profilu studijních programů.
- Selektivní podpora výzkumné excelence na univerzitách při splnění náročných kritérií.

Profese učitele

- Zvyšování platů učitelů
- Nastavení podmínek kariérního růstu učitelů (kariérní řád, tvůrčí volno)
- Otevření alternativních cest k učitelské kvalifikaci, např. cestou jednoletých navazujících magisterských programů pro absolventy nečitelských magisterských programů a dvouletých magisterských programů pro absolventy nečitelských bakalářských programů.
- Posilování praktické výuky ve vzdělávání učitelů.

